

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Тетяна ЗЕЛІНСЬКА

Copyright © 2001

Суспільна проблема: пошуки резервів розширення свідомості та становлення гармонійної особистості громадянина суверенної України як нової соціальної суб'єктності.

Мета статті – розкрити феномен амбівалентності як провідний механізм трансформації особистості упродовж її життєвого шляху та обґрунтувати особливості функціонування цього механізму в конкордантному чи дискордантному вимірах.

Авторська ідея. Усвідомлення і вільний формовий суперечностей у сфері мотиваційної, афективної та поведінкової амбівалентності дає змогу особистості реалізувати потребу-прагнення близько приймати світ і позбутися страху знехтування, досягти повно інтегрального переживання фрустраційної толерантності, утвердити конструктивну, доброзичливу поведінку. Таке внутрішнє збалансування психологічного світу при таманне конкордантній, гармонійній особистості, у якій відповідні психічні складові врівноважуються та взаємозбагачуються завдяки посередній інтенсивності амбівалентностей. Дискордантна особистість є носієм гострих суперечностей самоіснування, які спричинюють панування дезінтеграційних процесів з орієнтацією на негативний результат, що знаходить варі-

ативне втілення у чотирьох особистісних типах – шизоїдному, депресивному, нав'язливому, істеричному.

Сутнісний зміст: теоретично обґрунтовується динамічний інтегральний психологічний конструкт амбівалентності та її види; аналізуються основні напрямки його дослідження; розкриваються психотерапевтичні способи зниження рівнів амбівалентності особистості.

Ключові слова: *амбівалентність, амбітендентність, амбівалентність депресивної особистості, амбівалентність істеричної особистості, амбівалентність нав'язливої особистості, амбівалентність шизоїдної особистості, агресія, дискордантна амбівалентність, дезінтеграція, інтеграція, дискордантна особистість, конкордантна особистість, доброзичливість, конкордантна амбівалентність, патологічна амбівалентність, потреба в афіліації, самотрансценденція, фрустраційна амбівалентна інтолерантність, фрустраційна амбівалентна толерантність.*

Упродовж останніх років Україна переживає становлення нової соціальної суб'єктивності. Поглиблюється системна криза усіх сфер суспільного життя, яка ускладнюється перма-

нентною психологічною кризою. Серед громадянського загалу все більше переважає стан невизначеності, неусвідомленого страху, незадоволеності собою й оточенням, фрустрованість, соціальний песимізм, амбівалентність почуттів тощо. Наявність наведених психологічних характеристик підтверджують численні показники соціологічних досліджень [4, с. 400–401].

Відомі американські психологи Г. Нюнберг, Е. Фромм, К. Хорні підкреслюють неподільний зв'язок між проблемами суспільства і психологічними станами індивіда, констатуючи такий фундаментальний факт: зростання драматичних колізій зовнішнього світу збільшує рівень особистісної амбівалентності. За словами Г. Нюнберга, остання завжди відображає тенденцію відкидати і приймати зовнішній світ, хоч важливе значення має рівень перебігу цього процесу [11, с. 90].

Термін «амбівалентність» (із грецьк. *amphi* – навколо, біля, з обох сторін, двоїсте та лат. *valentica* – сила) – складне поєднання протилежних почуттів, думок, бажань. У цих та інших визначеннях аналізованого психологічного феномена, акцент робиться на відношенні суб'єкта до об'єкта і його ставленні до самого себе, або підкреслюються суперечливі стани емоційної і поведінкової сфер [3; 19]. Водночас дослідники не торкаються проблеми амбівалентності як усталеної глибинної психологічної властивості особистості. Звідси очевидно, що дослідження окресленої проблематики передбачає визначення змісту, структури, видів та окремих психотерапевтичних аспектів особистої амбівалентності, що дає змогу на

основі інтегрального підходу розкрити механізми зменшення її рівня, створює умови для врівноваження, узгодження та взаємозв'язку протилежностей у збалансовану конкордантну амбівалентність особистості.

У вітчизняній науці проблема амбівалентності в морально-психологічному аспекті досліджена І. Н. Міхеєвою [9]. І все ж сутність цього феномена, на наш погляд, не розкрито належним чином. Прикро, але вказана робота не стимулювала наступних досліджень амбівалентності у царині сучасної психології. З ідеологічних міркувань радянської доби чи як спеціаліст з етики, авторка не зуміла відшукати амбівалентність у внутрішньому світі гармонійної особистості, не розкрила змісту її деформаційних змін від психічно здорової до душевно хворої людини, не привернула уваги до амбітендентності як єдності протилежностей свідомого і несвідомого в різних сферах особистості. Проте без вирішення цих питань неможливе фундаментальне (теоретичне й експериментальне) дослідження проблеми амбівалентності особистості.

Критичний аналіз психологічної літератури показав, що термін «амбівалентність» – доволі важливе поняття у психоаналітичних теоріях особистості (М. Кляйн, Ш. Магомед-Емінов, Г. Нюнберг, Ф. Ріман, Дж. Стівенс, З. Фрейд, А. Фрейд) і гуманістичній психології (К. Роджерс, Ф. Перлз, В. Франкл та ін.). Різноманітна характеристика досліджуваного феномена [8, 9, 14, 15, 17, 22, 25] дає змогу визначити такі його змістові аспекти-складові:

1) одночасна подвійність явищ зовнішньої реальності, або внутрішнього

світу: кожній базовій властивості для здійснення гармонії та рівноваги відповідає властивість протилежної ознаки, а кожній індивідуально-особистісній тенденції – антитенденція;

2) взаємонепримиренні протилежності мотиваційної, афективної, поведінкової сфер особистості характеризуються рівною чи майже рівною силою та обсягом: рівновага і сталість явища, які пов'язані з однаково наявним протиставленням тенденцій, полярних за своєю суттю;

3) співіснування протилежностей у формі амбітендентності, тобто єдності свідомого та несвідомого, чим, власне, й відрізняються від внутрішньоособистісного конфлікту;

4) амбітендентність має помірний вияв, здатна до інтеграції, тому становлення особистості проходить у конструктивному, позитивному, конкордантному ритмоциклі; надмірна амбітендентність майже не інтегрується, тому розвиток особистості відбувається з переважанням дискордантних і навіть патологічних умов.

Отже амбівалентність особистості – властивість, котра виявляється у співіснуванні рівних за потенційністю, взаємонепринятних, протилежних бажань, почуттів, думок та дій до зовнішнього чи власного, внутрішнього світу, що феноменологічно закріплюється в мотиваційній, афективній і поведінковій сферах вітокультурного буття людини. Останнє і є визначальним складовим особистісної амбівалентності.

Мотиваційна складова проявляється у двомодальній, позитивно-негативній самоорганізації амбівалентності [2; 14], у відповідності з потребою в афіліації, яка реалізується

як прагнення до прийняття, з одного боку, і як страх знехтування – з іншого. К. Меррей, Г. Саллівен, К. Хорні вважають, що зазначена потреба є високорепрезентативною, власне людською [26, с. 204].

Індивід не може одночасно реалізувати два різноспрямованих спонукання, здійснювати дії, котрі заперечують одна одну, без спеціальної керуючої системи, яка організовує пріоритети дієактивності. М.Ш. Магомед-Емінов сутність мотиваційної амбівалентності розуміє як «циклічно нав'язливий процес, котрий складається зі спроб локального задоволення і часткового покарання», підкреслюючи вирішальне значення Его-позиції (свідоме, самостійне, вільне Я) у функціонуванні цієї складової амбівалентності. «Вона може продовжувати знаходитися у стані амбівалентного коливання, зробити вибір на користь одного з варіантів, або спробувати перейти до реалізації контакту без свідомого прийняття рішення» [8, с. 52]. На думку вченого, нормальна (конкордантна) амбівалентність передбачає усвідомлення мотивів, з'ясування ієрархічності їх зв'язків, тому виділяє спеціальні прийоми усвідомлення цих внутрішніх спонук: аналіз власних мотивів діяльності, спілкування, вчинання; дослідження мотивів за умов сторонньої участі інших з тим, щоб інтегрувати свідоме і несвідоме відповідно до індивідуальної потребо-мотиваційної сфери.

У згаданому проблемному контексті К. Левін виділив та дослідив мотиваційні конфлікти, один з яких і становить амбівалентну мотивацію, коли до окремої мети людину схиляє багато стимулів і водночас багато

інших причин утримують її від досягнення цієї самої мети. Вчений запропонував оригінальну модель поведінки дитини з використанням афекту амбівалентної ситуації. Так, наприклад, дитина (Д) повинна виконати неприємне завдання (знак «-»). Для того, щоб вона виконала його, дорослий поєднує це завдання з чимось приємним (знак «+»). Дитина може піти до приємного, минаючи неприємне, і тоді дорослий додає бар'єр (умова обмеження можливостей) – розмежовує приємну і неприємну обставини ситуації. Іншими словами, дитина стоїть перед потребою вирішити у цілому («+, «-») задачу, природно потрапляючи в амбівалентну ситуацію, яка прийнятна для неї через відсутність страху, агресії чи фрустрації.

Відтак мотиваційна амбівалентність особистості, в якій інфантильна, неусвідомлена протилежність (страх знехтування) не усвідомлюється та не приймається, спричинює розвиток деформованої дискордантної її інтеграції з потребою вдатися до відповідної саморегуляції особистості (коливання, імпульсивний вибір, перебільшене значення негативного тощо). Конкордантна інтеграція (за Т.С. Яценко – вторинна інтеграція [29]) мотиваційної амбівалентності полягає у прагненні задовольнити потребу у прийнятті себе шляхом усвідомлення інфантильної самоамбітендентності (страху знехтування).

Афективна складова (потяги, емоції, почуття) амбівалентності передбачає існування одночасного переживання задоволення-незадоволення й обов'язково толерантність до цієї протилежної подвійності як спроможність особистості сприймати,

усвідомлювати, інтегрувати властивості актуальної амбітендентності. Звідси походить здатність людини витримувати фрустрованість (незадоволеність) роздвоєних потреб, цінностей, ситуацій без внутрішніх руйнівних наслідків (наприклад, емоційного «жування») і швидше виходити із фрустрації, що і є показником переживання фрустраційної толерантності (І. Френкель-Брунsvік, С. Розенцвейг) й водночас конкордантної амбівалентності [21, с. 30].

Фрустраційна інтолерантність (нертерпність амбітендентності) відрізняється від фрустраційної толерантності тим, що афективні протилежності інтегруються частково (дискордантна амбівалентність) чи повно (патологічна). На наш погляд, вдалою є позиція В.А. Лекторського, який, обґрунтовуючи різновиди толерантності (байдужість, неможливість взаєморозуміння, зневажливість, розширення власного досвіду і критичний діалог), розглядає її залежно від рівнів переживання [7, с. 289]. Справді, переживати фрустраційну толерантність на засадах роздвоєння можна свідомо, творчо, самотійно й у такий спосіб зменшувати у процесі внутрішнього критичного діалогу фрустраційну інтолерантність. К. Роджерс про це пише так: «...після психотерапії індивід здатний з більшою витривалістю і з меншим хвилюванням сприймати ситуації, що зумовлюють емоційний стрес та фрустрацію. Це проявляється, навіть тоді, коли згаданий вид фрустрації чи стресу ніколи не мав місця у психотерапії. Більш ефективно управління фрустрацією – не зовнішнє явище, воно стосується самокерованих реакцій...» [16, с. 310].

Поведінкова сторона амбівалентності особистості знаходить формувивав у площині внутрішньої боротьби між агресією та доброзичливістю. А. Маслоу і К. Роджерс, описуючи ворожість, ревності та інше, котрі виникають через неможливість задовольнити базисні потреби у коханні, захищеності і приналежності, не вважають агресію ядром психічного світу людини, тому що саме фрустраційні потреби здебільшого найпривабливіші для неї. Зокрема, К. Роджерс так пише про свою клієнтку: «... ядро її «Я» не є ні поганим, ні жахливо грішним, а чимось позитивним. Під пластом поверхневої поведінки, який контролюється, під гіркотою і болем знаходиться позитивне «Я», причому без будь-якої ненависті» [16, с. 146–147].

Звісно, найсильніша реакція на амбівалентність особистості – агресія, яка реалізується як фізична чи словесна атака, спрямована на те, щоб знищити окремих об'єкт, або нашкодити йому. Амбівалентна агресія супроводжується почуттям роздратованості, гніву чи злості, які поперемінно спрямовані на зовнішні об'єкти та саму особу. Вона відіграє подвійну роль: сприяє усуненню перешкоди і зменшує емоційне напруження. Вибух гніву приносить афективне полегшення навіть тоді, коли амбівалентну перешкоду не можна усунути чи здолати. Якщо соціальні норми відчутно тяжіють над людиною, то агресія переміщується всередину її психоструктури, перетворюючись на самоагресію, котра супроводжується тривогою.

Руйнівний вплив амбівалентної агресії в поведінці проявляється, зокрема, у вигляді регресії, для якої

показовими є неадекватні реакції (безпідставні крик чи мовчання). Негативні наслідки такої поведінкової самофіксації полягають у тому, що людина вперто повторює певні дії, незважаючи на те, що вони не дають позитивних результатів. Така впертість почасти дратує навколишніх, оскільки не завжди сприймається як переживання реальних труднощів.

Отож людина не завше діє адаптивно, раціонально, розумно, що спричинено її глибинною психологічною природою. Тому важливо, щоб оточення характеризувалося терпимістю, доброзичливістю. “Терпимість, як фундаментальна властивість особистості, – підкреслює А.А. Реан, – це не лише противага, чинник утримання агресії, а й антипод агресивності як особистісної готовності до агресії” [13, с. 230]. Вчений аналізує сенсуальну терпимість, яка зводиться до підвищення межі особистої чутливості на різноманітні, у т. ч. й амбівалентні, впливи. Диспозиційна терпимість, або доброзичливість, є взірцем поведінки гуманістичного світовідчуття.

Яким же чином доброзичливість перемагає агресію і стає конструктивною творчою поведінкою? На наше переконання, це пояснює концепція самотрансценденції людського існування (Ж.П. Сартр), яка отримала подальший розвиток у гуманістичній психології (А. Маслоу, В. Франкл). Зокрема, В. Франкл виявив диспорціональність у співвідношенні ідей самоактуалізації і самотрансценденції, наголосивши, що “бути людиною – означає бути спрямованим не на себе, а на щось інше” [23, с. 59]. Самоактуалізація як процес розгортається повніше,

коли людина захоплена улюбленою роботою (А. Маслоу), служить високій справі, закохана в іншу людину (В. Франкл).

Неявний на перший погляд зв'язок феноменів самотрансценденції та агресивності насправді освітлений очевидністю. Ідея самотрансценденції відкидає агресію, тому що в контексті цього підходу вона, спричинюючи руйнівну дію, неминуче приводить особистість до саморуйнування. Навпаки, самоздійснення відбувається в позитивному ракурсі, коли повно реалізується тенденція соціумного утвердження людини (“Двері щастя відкриваються назовні”) і вона стає сама собою. Це дає підстави констатувати такий факт: інтеграція поведінкової амбівалентності особистості може успішно здійснюватися на принципах самотрансценденції, тоді доброзичлива поведінка долає агресивну.

Проаналізовані основні складові амбівалентності особистості, у нашому досвіді теоретизування, можуть бути подані у вигляді моделі та підтверджені експериментально. По-перше, кожна складова, відображаючи амбітендентність, має розглядатися у динаміці внутрішніх змін і перетворень (від суб'єктивної неусвідомленої інтеграції протилежностей до усвідомленої, конструктивної).

По-друге, вивчаючи особливості формовияву висвітлюваних складових, треба зважати на їхню неподільну єдність, оскільки не існує мотивації поза переживанням, а вмотивовані емоції та афекти завжди мають поведінкове підґрунтя. По-третє, важливо розглянути проблему впливу амбівалентності на становлення особистості залежно від зміс-

тової динаміки та рівнів перебігу дослідженого феномена.

Остання проблема розглядається різними вченими. Так, К. Роджерс вважає амбівалентність сутнісною ознакою особистісного зростання [16, с. 463], Л. Сонді переконує, що навіть потяг ембріона перед народженням знаходиться у стані амбівалентного напруження і є певною готовністю зустріти навколишній світ [17, с. 125]. Тільки психіатри (Д. Шапіро, П.Б. Ганушкін та ін.) пов'язують амбівалентність із серйозними психічними розладами [5, с. 27]. До цього слід додати витончений опис особистісної амбівалентності англійським філософом Д. Юмом: “... усі види вад і чеснот, – пише автор, – непомітно переходять одна в одну, можуть наближатися і навіть зливатися так непомітно і поступово, що дуже важко, якщо загалом можливо, визначити, коли закінчується одна й виникає інша” [28, с. 689].

Г. Айзенк також відзначає, що особистість може бути відображена на шкалі з полюсами “повна інтеграція” та “повна дезінтеграція”. Проте між цими полюсами існують численні градації, які характеризують цілком реальних людей. Тому особистості відрізняються за ступенем інтегрованості (від повної до часткової і незначної). Згідно з нашим гіпотетичним припущенням, цілком інтегрований тип переважно зорієнтований на внутрішній світ, а неповно орієнтований – зовнішній [1, с. 41–42]. Ці психотерапевтичні погляди певною мірою підтверджує концепція К. Домбровського і Т. Яценко, яка стверджує, що наближення до психічного здоров'я полягає у проходженні індивідом періодів позитивної дез-

інтеграції, часткової вторинної і глобальної інтеграції [29, с. 5].

Окреслене розуміння особистості видається перспективним з огляду на динамічність системи “інтеграція – дезінтеграція” особистісної амбівалентності, яка обґрунтована в дослідженнях Л.М. Собчик, Ф. Рімана та ін. Зокрема, Л.М. Собчик виділяє такі типи особистості: конкордантно-нормальний (гармонійна, інтегрована, збалансована, адаптована); дискордантно-нормальний (дисгармонійна, частково інтегрована, розбалансована, адаптація вимагає великих зусиль); психопатичний (погранична норма, незначна інтеграція, частково дезадапована); психічно хворі люди (дезінтегровані, повна соціальна дезадаптація) [17, с. 39–41]. Авторка пише: “Якщо різноспрямовані тенденції присутні повноцінно, то внутрішня структура особистості буде конфліктною, а самоконтроль – не завжди успішним і результативним. Зовні гармонійна особистість може виявитися дискордантною, тобто такою, якій зовнішні атрибути нормативної поведінки даються ціною значного емоційного напруження... Це може конкретизуватися у спалахах поведінкових реакцій, агресивних учинках” [18, с. 28]. Вочевидь такі, загалом нормальні, особистості потребують профорієнтації, індивідуалізованого педагогічного і кадрового підходу, соціальної реадaptaції. Л.М. Собчик також визначає поняття *амбітендентності*: це – єдність внутрішньо вагомих протилежностей, які формують дискордантний тип особистості, котрому властивий нормативний стиль поведінки на тлі неімовірно великих зусиль, що призводить до розвитку

дискордантної амбівалентності як характерологічної властивості.

У дискордантних особистостях не виникає повної інтеграції гострих амбівалентних протилежностей на противагу конкордантним. Більш того, дезінтеграція цих протилежностей спричинює виникнення психічних деформацій. Ці та інші факти і залежності дають змогу розрізнити *три види особистісної амбівалентності*: конкордантно-гармонійну (протилежності повністю інтегровані), дискордантно-дисгармонійну (протилежності частково інтегровані), патологічну (протилежності дезінтегровані та актуалізуються по чергово). Окреслений концептуальний підхід простежується в теорії особистісної дисгармонії німецького психолога і психотерапевта Ф. Рімана, згідно з якою всі люди, у т.ч. психічно здорові і хворі, поділяються на чотири основні типи – шизоїдний, депресивний, нав’язливий, істеричний, у яких амбівалентність найбільш стійка [14]. Вчений ґрунтовно аналізує дискордантну амбівалентність як протиставлення свідомої потреби і неусвідомленого страху, котрий виник на підвалинах іншої потреби.

Амбівалентність *шизоїдної особистості*, за Ф. Ріманом, – це єдність потреби у самозбереженні, самозадоволенні з нав’язливим страхом перед потребою самовіддачі (довірою, дружною, любов’ю). Самотність стає звичною її квазі-потребою. Амбівалентність *депресивної особистості* – згусток потреби в об’єднанні з іншими та страху перед потребою в індивідуалізації. Тут уже потреба в залежності та підтримці з боку оточуючих набуває статусу квазі-потреби. Амбівалентність *психо-*

нав'язливої особистості – взаємодоповнення потреби в усталеності, власній безпеці і переживань страху особистої відповідальності. Врешті-решт потреба в усталеності поширюється на весь внутрішній світ людини і стає її квазіпотребою.

Амбівалентність *истеричної* особистості – неподільна єдність потреби у свободі зі страхом перед реальністю. Потреба у необмеженій свободі не враховує реалій життя і стає квазіпотребою цього типу особистості. В такий спосіб Ф. Ріман, виділивши амбівалентність у кожному з чотирьох типів дискордантної людини, відстежив той чи інший перебіг деформаційних процесів. Причому перед тим, як визначити межі між рівнями амбівалентності треба спиратися на ступінь формовиявлення її типологічних особливостей. Очевидно також, що немає підстав абсолютизувати окреслені відмінності між конкордантним, дискордантним і патологічним типами особистості, оскільки механізм “інтеграція – дезінтеграція” – це загальна психорганізаційна засада, де амбівалентність є лише фундаментальною властивістю особистості, котра сприяє реалізації цього механізму. Проте варто прислухатися до зауваження П.Б. Ганушкіна, що “ в наявній формі ті чи інші психопатичні особливості притаманні майже всім “нормальним” людям [5, с. 50].

Проблему дискордантної особистості висвітлює Анна Фрейд, описуючи шлях формування депресивних (сором'язливих), нав'язливих та інших типів поведінки дітей. “Я пам'ятаю маленького хлопчика, – пише вона, – який не міг заснути без свого живого собаки. Собака повинен був

захистити його від нічних розбійників, які могли залізи в дім. Але коли він лежав у ліжку і пес був поруч, хлопчик починав боятися, що той укусить його, і знову не міг заснути. Цей приклад вказує на подвійне значення однієї тварини у житті хлопчика, котрі щораз змінюють одне одного. Такі прояви свідчать про наявність у дитини амбівалентного конфлікту” [24, с. 357].

Г. Айзенк також опосередковано підтверджує дискордантність особистості, яка розвивається: “Маленька дитина не має достатнього досвіду для того, щоб інтегрувати те, чому вона навчиться в різних ситуаціях; така інтеграція, очевидно, є неповною в ранньому дитинстві і прогресує з віком” [1, с. 18]. Відтак зменшення рівня дискордантної амбівалентності особистості проходить через усвідомлення своєї амбівалентності, причому як за умов усвідомлення суперечностей, так і під час неусвідомленого їх функціонування. Заклики гуманістичних психологів “бути таким, який є” (К. Роджерс), усвідомити себе “зараз і тепер” (Ф. Перлз), побачити “екзистенціальний вакуум” (В. Франкл) підкреслюють важливу вимогу виходити у здійсненні психологічного аналізу людини з наявного (актуального) рівня її особистісного розвитку.

Разом з тим гасло “Бути таким, який є” – це умова зростання, яка підтримує мотивацію самоактуалізації. Бажана мета такого зростання – “бути таким, яким можеш бути” – дає змогу людині реалізувати позитивний глибинний потенціал. Досягнення обох жаданих станів породжує усвідомлену конкордантну амбівалентність. К. Роджерс у зв'язку з цим пише, що “людина, яка відкрита

своєму досвіду і схильна до самостійності, є гармонійною, діє обдуманно, а не випадково в тих ситуаціях, коли вона подумки спрямовує свої вчинки на досягнення власної мети” [16, с. 463]. Як і К. Роджерс, В. Франкл вважає амбівалентність особистості основою її гармонійності і щонайголовніше – умовою існування духовності особистості. “Людині насправді необхідна не рівновага, а швидше прагнення і боротьба за мету, достойну її..., це “нединаміка”, тобто духовна динаміка у полярних ділянках напруження” [22, с. 250].

Отже, усвідомлення і вільний формовияв протилежностей у мотиваційній, афективній та поведінковій амбітендентностях дозволяє особистості задовольнити потребу в афіліації, а відтак домогтися повнішого інтегрованого переживання фрустраційної толерантності, прийняти конструктивний доброзичливий стиль поведінки. Збалансована конкордантна людина врівноважується саме за допомогою протиставлення поміркованих амбітендентностей, тоді як дискордантна посилює деформовані – незбалансовані і психотравмуючі – протилежності власного особистісного розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Обґрунтована трикомпонентна структура особистісної амбівалентності: мотиваційна складова реалізує задоволення відповідно до потреби в афіліації, афективна – виявляється як толерантність чи інтолерантність до фрустрованої потреби, поведінкова – знаходить суб’єктне утвердження амбітендентності між агресією та доброзичливістю.

2. Проаналізовані механізми інтеграції-деінтеграції трьох амбітендентностей (конкордантна, дискордантна, патологічна) дали змогу виявити таку психологічну закономірність: чим більше збалансовані протилежності у внутрішньому світі, тим нижчий рівень (інтенсивність) амбівалентності притаманний особистості.

3. Найбільш стійкі психоформи фіксації амбівалентності властиві чотирьом типам особистості – шизоїдній, депресивній, нав’язливій та істеричній.

4. Психотерапія вищеназваних типів дисгармонійних особистостей має бути спрямована на зниження інтенсивності дискордантної амбівалентності, тоді як психотерапія конкордантних осіб – на більш повне самоусвідомлення проявів своєї амбівалентності.

1. Айзенк Г.Ю. Структура личности / Пер. с англ. – СПб.: Ювента. М.: КСП+, 1999. – 469 с.

2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. – М.: МГУ, 1976. – 158 с.

3. Блейхер В.М., Крук И.В. Толковый словарь психиатрических терминов. Т. 1. – Рн/Д: Феникс, 1996. – 480 с.

4. Врублевский В., Хорошковский В. Украинський шлях. – К.: Демократична Україна, 1997. – 179 с.

5. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий. Их статика, динамика, систематика. – М., 1933. – С. 15–50.

6. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер Пресс, 2000. – 512 с.

7. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Философия, наука, цивилизация / Отв. ред. В.В. Казютинский. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 284–293.

8. Магомед-Эминов М.Ш. Трансформация личности. – М.: Психоаналитическая Ассоциация, 1998. – 496 с.

9. *Михеева И.Н.* Амбивалентность личности: Морально-психологический аспект. — М.: Наука, 1991. — 128 с.
10. *Моргун В.* Психоаналіз і багатовимірність особистості // Психологія і суспільство. — 2000. — №2. — С. 57–65.
11. *Нюнберг Г.* Принципы психоанализа и их применение к лечению неврозов: Московский ин-т общегуманитарных исследований. — М.: Изд-во ЭК СМО-Пресс, 1999. — 361 с.
12. *Перлз Ф., Хеффермен Р., Гудмэн П.* Опыты психологии самопознания. — М.: Гиль-Эстель, 1993. — 239 с.
13. *Реан А.А.* Психология изучения личности: Учеб. пособие. — СПб.: Изд-во Михайлова, 1999. — 288 с.
14. *Риман Ф.* Основные формы страха / Пер. с нем. — М.: Алетейа, 1998. — 336 с.
15. *Роджерс К.Р.* Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в области практической работы. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. — 464 с.
16. *Роджерс К.Р.* Взгляд на психотерапию. Становление человека: пер. с англ. — М.: Прогресс, 1998. — 480 с.
17. *Собчик Л.Н.* Введение в психологию индивидуальности. — М.: Институт прикладной психологии, 1998. — 512 с.
18. *Собчик Л.Н.* Методы психологической диагностики. В 3-х т. — Т. 2. — М., 1990. — 87 с.
19. Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста / Под. ред. С.Ю. Циркина. — СПб.: Питер, 1999. — 752 с.
20. *Стивенс Дж.* Приручи своих драконов (Как обратить свои недостатки в достоинства). — СПб.: Питер Пресс, 1996. — 480 с.
21. *Тарабрина Н.В., Щеряков Г.В., Широков В.Д.* Экспериментальное исследование фрустрации при истерии // Клинико-психологические исследования личности. — Л.: ЛНИИ психоневрологии, 1971. — С. 205–209.
22. *Франкл В.* Доктор и душа. — СПб.: Ювента, 1997. — 285 с.
23. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.
24. *Фрейд А.* Теория и практика детского психоанализа. / Пер. с англ. и нем. — М.: ЭКСМО-Пресс, 1999. — Т.1. — 384 с.
25. *Фрейд З.* Остроумие и его отношение к бессознательному; Страх; Тотем и табу: Сборник. — Мн.: ООО «Попурри», 1998. — 496 с.
26. *Холл Кэлвин С., Линдсей Гарнер.* Теории личности. — М.: КСП+, 1997. — 720 с.
27. *Шапиро Д.* Невротические стили / Пер. с англ. К.В. Айгон. — М.: Ин-т общегуманитарных исследований. — 2000. — 176 с.
28. *Юм Д.* Сочинение в двух томах. — Т.1 — М.: Мысль, 1966. — 846 с.
29. *Яценко Т.С.* Интеграція та дезінтеграція як механізм психокорекції // Педагогіка і психологія. — 1996. — №1. — С. 3–9.
30. *Frenkel-Brunswik E. In: Blake R.R., Ramsey G. V. (eds), Perception / An approach to Personality. New York 1951. — P. 356–419.*

Надійшла до редакції 5.04.2001.